

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.39>

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ \ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКІВ ДАВНОСТІ

Садонцева Л.К.,

аспірантка кафедри кримінального процесу,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

Садонцева Л.К. Особливості досудового розслідування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

У статті здійснено аналіз особливостей процесуального порядку досудового розслідування щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Насамперед, автор приділяє увагу питанням встановлення та доказування тих обставин, що слугують передумовами, умовами та підставою звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49 Кримінального кодексу України. З метою забезпечення прикладного характеру дослідження особлива увага приділяється аналізу актуальної практики Верховного Суду. У роботі детально розглянуто коло обставин, що входять до спеціального предмета доказування у разі закінчення досудового розслідування шляхом направлення до суду клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Також автор наводить перелік тих матеріалів кримінального провадження, на підставі яких такі обставини можуть бути доказані, а також процесуальні дії, за допомогою яких їх може бути отримано. З огляду на те, що однією із обставин, що може вплинути на модифікацію порядку обчислення строків давності є факт ухилення особи від слідства та суду, автор також зупиняється на проблематиці встановлення його за допомогою фактичних даних, а також з огляду на правові позиції Верховного Суду висвітлює ситуації, які не можуть розглядатися як приклад ухилення підозрюваного від досудового розслідування в контексті ст. 49 Кримінального кодексу України. До того ж, у ключі питання про наведений у цій нормі перелік злочинів, щодо яких не застосовуються правила про строки давності, зокрема його недискримінаційний характер, а також доцільність потенційного розширення, автор аналізує релевантну практику Європейського суду з прав людини щодо реалізації позитивних процесуальних зобов'язань держави за статтями 2 та 3 Європейської конвенції з прав людини, тобто в контексті можливості дотримання критеріїв ефективного розслідування у разі закриття кримінального провадження через сплив строків давності.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності, строки давності, Європейський суд з прав людини.

Sadontseva L.K. Some features of the procedural order of pre-trial investigation regarding the exemption of a person from criminal liability due to the expiry of the statute of limitations.

The article provides an analysis of the features of the procedural order of pre-trial investigation regarding the exemption of a person from criminal liability due to the expiry of the statute of limitations. First of all, the author focuses on the issues of establishing and proving the circumstances that serve as prerequisites, conditions and grounds for exemption from criminal liability under Article 49 of the Criminal Code of Ukraine. In order to ensure the practical nature of the study, special attention is paid to the analysis of the current practice of the Supreme Court. The study examines in detail the circumstances that constitute a special subject of proof in the case of the termination of a pre-trial investigation by the prosecutor's motion to the court for exemption from criminal liability due to the expiry of the statute of limitations. The author also presents a list of criminal proceedings materials on the basis of which such circumstances can be proven, as well as procedural actions by which they can be obtained. Given that one of the circumstances that may affect the modification of the calculation of limitation periods is the fact that a person absconded from the investigation and the court, the author also highlights the issue of establishing this fact using factual data and, taking into account the legal position of the Supreme Court, outlines situations that cannot be considered as examples of a suspect evading pre-trial proceedings in the context of Article 49 of the Criminal Code of Ukraine. Furthermore, with regard to the list of crimes specified in this provision to which the statute

of limitations does not apply, in particular its non-discriminatory nature and the advisability of its potential expansion, the author analyses the relevant practice of the European Court of Human Rights regarding the implementation of the positive procedural obligations of the state under Articles 2 and 3 of the European Convention on Human Rights, i.e. in the context of the possibility of complying with the criteria for an effective investigation in case of closure of criminal proceedings due to the expiry of the statute of limitations.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, closure of criminal proceedings, exemption from criminal liability, statute of limitations, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності є одним із ключових механізмів реалізації принципу гуманізму кримінального права. Водночас його процесуальна реалізація у межах досудового розслідування має низку особливостей та викликає проблемні питання. До них належать: необхідність належного встановлення та доказування обставин, які є передумовами та підставами звільнення; відсутність єдиного підходу до визначення юридично значущих ознак ухилення від слідства чи суду; суперечності між положеннями Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) щодо процесуальної форми прийняття рішення про звільнення. Додаткові виклики породжує практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), яка вимагає від держави забезпечення ефективного розслідування навіть у випадках, коли строки давності сплинули. Усе це зумовлює актуальність дослідження особливостей досудового розслідування у цій сфері.

Метою статті є аналіз процесуальних особливостей досудового розслідування у випадках звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, виявлення проблем правозастосовної практики та формулювання пропозицій щодо їх вирішення з урахуванням практики Верховного Суду (далі – ВС) та ЄСПЛ.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження окресленої проблематики неможливий без урахування наукових напрацювань, присвячених інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності, зокрема, у зв'язку із закінченням строків давності. У цьому контексті варто відзначити роботи Ю.В. Бауліна, Г.І. Глобенка, О.А. Гритенка, О.А. Губської, О.О. Дудорова, В.М. Кобернюка, Г.Р. Крета, М. Крутевича, І.В. Леоненка, О.А. Марченка, Р.І. Матюшенка, В.О. Меркулової, Г.В. Росі, О.О. Торбас, Д.В. Шилової та низки інших дослідників. Аналіз судової практики здійснювався Верховним Судом України у відповідних узагальненнях. Окрему увагу проблематиці приділяє сучасна практика ВС. Проте аспекти процесуального порядку досудового розслідування, зокрема спеціальний предмет доказування, механізми підтвердження фактів ухилення чи невчинення нового злочину, а також вплив стандартів ЄСПЛ на національне регулювання, залишаються недостатньо дослідженими та дискусійними.

Виклад основного матеріалу. Аналіз актуальної судової практики (зокрема, на прикладі рішень ВС), свідчить про підвищену увагу протягом останніх декількох років до окремих аспектів застосування такої підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності, як закінчення строків давності, що має своє нормативне закріплення у ст. 49 КК. При цьому, зважаючи на розумні межі нашої роботи, а також предмет нашого дослідження, що передусім має кримінальну процесуальну спрямованість, маємо намір зупинитися на колі тих обставин, що мають бути встановлені при вирішенні судом питання про можливе звільнення підозрюваного або обвинуваченого від кримінальної відповідальності за розглядуваною підставою, тобто так званому предметі доказування, що властивий саме вказаній процесуальній ситуації.

Крім того, приділимо увагу питанню про те, у який спосіб відповідні ключові обставини мають бути встановлені, та за допомогою яких доказів вони мають бути доведені перед судом у клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності та матеріалах, що додаються до нього. Водночас, з метою надання нашій роботі прикладного характеру, насамперед, будемо ґрунтувати свої судження на висновках, сформульованих у практиці ВС.

Отже, переходячи до питання про передумову звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК, можемо відзначити певну відмінність між розглядуваною нормою та суттєвою більшістю інших статей, що встановлюють підстави для звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, попередньо ми вже встановили, що зазвичай вимагається і те, щоб йшлося про певну тяжкість кримінального правопорушення (а для окремих категорій злочинів – і ще й про необережну форму вини), і те, щоб відповідне кримінальне правопорушення було вчинено вперше. На противагу цьому, аналіз нормативного змісту ст. 49 КК вказує на відсутність подібного роду обмежень у застосуванні цієї підстави для звільнення від кримінальної відповідальності. Натомість, у цій нормі передбачено диференційовані строки давності для різних за тяжкістю категорій кримінальних правопорушень (2, 3, 5, 10 та 15 років).

Єдина специфіка стосується особливо тяжких злочинів, за яких у КК передбачена можливість призначення покарання у виді довічного позбавлення волі – але пов'язана не із заборобою на застосування цієї підстави для звільнення щодо них, а лише з тим, що в такому разі для суду це не обов'язок постановити ухвалу про звільнення від кримінальної відповідальності (за умови отримання згоди підозрюваного, обвинуваченого на це), а право, оскільки в цьому разі суд наділяється дискреційними повноваженнями (ч. 4 ст. 49 КК). Тобто в такому випадку ця підстава для звільнення трансформується із імперативної в диспозитивну.

Крім того, під час правової кваліфікації кримінального правопорушення має бути також резюмовано, що воно не входить до переліку злочинів, щодо яких ч. 5 ст. 49 КК встановлено заборону – йдеться про злочини проти основ національної безпеки України (ст.ст. 109 - 114-2 КК), катування, вчинене представником держави, у тому числі іноземної (ч. 3 ст. 127 КК), а також кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст.ст. 437-439, 442, 442-1 КК).

У ключі піднятого аспекту постає потреба проаналізувати вказаний перелік на предмет того, чи не є він, з одного боку дискримінаційним, а з іншого – чи існує потреба в його розширенні. Для цього видається доцільним звернутися до практики ЄСПЛ, адже саме в ній сформульовані певні стандарти, пов'язані із застосуванням інституту давності.

Зокрема, питання про закриття кримінального провадження, а отже непритягнення винної особи до кримінальної відповідальності, через сплив строків давності ставиться в контексті реалізації державою своїх позитивних процесуальних зобов'язань із проведення ефективного розслідування за ст.ст. 2 та 3 ЄСПЛ, тобто щодо права на життя та права не бути підданим недопустимому поводженню [1]. І хоча цей аспект не належить до якогось із критеріїв ефективного розслідування, все ж ЄСПЛ вказує на те, що розслідування фактів смерті, а також катувань або жорстокого поводження, не можна вважати ефективним, якщо воно було припинено внаслідок закінчення строку давності кримінальної відповідальності, через що зацікавлені особи були позбавлені можливості знати правду про обставини подій, пов'язаних із масовим порушенням фундаментальних прав. Про це, зокрема, йдеться в рішенні по справі «Association «21 december 1989» and others v. Romania» від 24 травня 2011 р. (заява №18817/08), зокрема пунктах 143-144. Так, Суд підкреслив, що процедурні зобов'язання, що випливають із ст. 2 Конвенції, навряд чи можна вважати виконаними, якщо сім'ї або спадкоємці жертв не мали доступу до розгляду справи в незалежному суді, відповідальному за розгляд фактів [2].

Стосовно ж процесуального зобов'язання за ст. 3 ЄКПЛ, то можемо звернутися до п. 326 рішення у справі «Mosanu and Others v. Romania» від 17 вересня 2014 р. (заяви № 10865/09, 45886/07 та 32431/08). Згідно з його змістом, на переконання ЄСПЛ, «у справах, які стосуються катувань або жорстокого поводження з боку державних службовців, кримінальне провадження не повинно завершуватися через закінчення строку давності...» (див. Abdulsamet Yaman проти Туреччини, № 32446/96, § 55, 2 листопада 2004 р.; Yeter проти Туреччини, № 33750/03, § 70, 13 січня 2009 р.; та Асоціація «21 грудня 1989 р.» та інші, цитована вище, § 144)». Крім того, як відмітив ЄСПЛ, спосіб застосування строку давності повинен відповідати вимогам Конвенції, тобто сумнівним є встановлення негнучких строків давності, які не допускають винятків [3]. Остання теза, на наш погляд, може бути застосовною для закріплених у ч. 4 ст. 49 КК дискреційних повноважень суду приймати рішення про звільнення від кримінальної відповідальності у разі впливу строку давності стосовно особливо тяжкого злочину, за яке передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі. Тобто, наш законодавець все ж передбачив певну гнучкість для злочинів, що посягають на фундаментальні права людини, оскільки в такому разі закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності відбуватиметься не автоматично, а на розсуд суду.

Отже, закріплення винятків щодо застосування інституту давності щодо окремих, найбільш серйозних злочинів, може бути цілком виправданим і не являти собою приклад прямої дискримінації, а навпаки бути втіленням стандартів, що впливають із практики ЄСПЛ. Проте, залишається питання стосовно того, чи врахував вітчизняний законодавець усі категорії злочинів, що можуть посягати на права, гарантовані ст.ст. 2 та 3 Конвенції. Зокрема, у ч. 5 ст. 49 КК взагалі відсутнє, наприклад, умисне вбивство (простий та кваліфікований склад). І якщо умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками (ч. 2 ст. 115 КК) підпадає під дію ч. 4 ст. 49 КК, а отже ця прогалина може бути «компенсована» за рахунок правозастосування з боку суду, то умисне вбивство без кваліфікуючих ознак до жодних винятків за ст. 49 КК не належить, тобто кримінальне провадження може бути закрито через сплив строків давності.

Так само дещо суперечливим є втілення у національному законодавстві цього аспекту забезпечення процесуального зобов'язання за ст. 3 ЄКПЛ щодо заборони недопустимого поводження. Як відмічалось вище, у ч. 5 ст. 49 КК міститься згадка виключно про ч. 3 ст. 127 КК, в якій йдеться про катування з боку представника (агента) держави, в т.ч. іноземної. Таким чином, поза увагою

законодавця залишилися положення ч. 1-2 ст. 127 КК, якими передбачено кримінальну відповідальність за катування з боку приватних осіб. До того ж, не згадується у розглядуваній нормі і ст. 365 КК, відповідно до якої кримінально караними є також інші види забороненого ст. 3 ЄКПЛ поводження з боку представника держави (ч. 2 ст. 365 КК), зокрема і коли воно спричинило тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 365 КК). При цьому, з огляду на санкції цих норм, положення ч. 4 ст. 49 КК щодо них не діють, у отже правило щодо строків давності не відповідає вимозі гнучкості.

Водночас, у практиці ЄСПЛ йдеться і про інші категорії злочинів, на яких має поширюватися обмеження щодо застосування строків давності для закриття кримінального провадження. Наприклад, убачаємо можливим звернути увагу на рішення Суду у справі «M.S. v. Italy» від 7 липня 2022 р. (заява №32715/19) у п. 144, де ЄСПЛ зауважив, що «мета ефективного захисту від жорстокого поводження, включаючи домашнє насильство, не може вважатися досягнутою, коли кримінальне провадження закривається на підставі того, що факти є давно простроченими, якщо причиною давності є недоліки з боку органів влади, як було продемонстровано вище». З цього погляду, на думку Суду, злочини, пов'язані з домашнім насильством, навіть якщо вони вчинені приватними особами, повинні бути віднесені до найтяжчих злочинів, щодо яких, згідно з практикою Суду, є несумісним з процесуальними зобов'язаннями, що випливають із статті 3, щоб розслідування цих злочинів припинялося через закінчення строку давності внаслідок бездіяльності органів влади [4].

Отже, як можна побачити на останньому прикладі, незавершення розслідування через сплив строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, особливо коли йдеться спричинення цього бездіяльністю з боку агентів держави, може також розглядатися ЄСПЛ у контексті дотримання такого критерію ефективності розслідування, як оперативність і розумна швидкість.

У ключі розглядуваного аспекту цікавість викликає також Консультативний висновок щодо застосовності строків давності до кримінального переслідування, засудження та покарання щодо злочину, який по суті є актом катування від 26 квітня 2022 р. (Протокол 16, запит № P16-2021-001). Так, у п. 61 цього документа Велика Палата ЄСПЛ відмітила, що порушення процесуальних гарантій статті 3 наявне у випадках, коли застосування строків давності було спричинено неспроможністю органів влади діяти оперативно та з належною ретельністю (для прикладу Судом наводяться такі справи: «Баті та інші проти Туреччини», № 33097/96 та 57834/00, §§ 97 та 145-47, ECHR 2004-IV; Abdülşamet Yaman проти Туреччини, № 32446/96, § 59, 2 листопада 2004 р.; Yeşil та Sevim проти Туреччини, № 34738/04, §§ 38-42, 5 червня 2007 р.; Erdoğan Yılmaz та інші проти Туреччини, № 19374/03, § 57, 14 жовтня 2008 р.; Ердал Аслан проти Туреччини, №№ 25060/02 та 1705/03, §§ 75-79, 2 грудня 2008 р.; Падурец проти Молдови, № 33134/03, § 75, 5 січня 2010 р.; Карагьоз та інші проти Туреччини, №№ 14352/05 та 2 інші, §§ 53-55, 13 липня 2010 р.; Савін проти України, № 34725/08, §§ 70-71, 16 лютого 2012 р.; Угур проти Туреччини, № 37308/05, § 105, 13 січня 2015 р.; та Баровов проти Росії, № 9183/09, § 42, 15 червня 2021 р.). Надалі, у п. 62 цього Консультативного висновку також наголошено на тому, що порушення статті 3 може бути і у випадках, коли «кримінальне переслідування було припинено через те, що національні органи влади неадекватно кваліфікували акти катування або інші форми жорстокого поводження як менш тяжкі злочини, що призвело до скорочення строків давності та дозволило винним уникнути кримінальної відповідальності (Суд вказує на такі рішення у справах, як Velev проти Болгарії, № 43531/08, § 61, 16 квітня 2013 р.; та O.R. i L.R. проти Республіки Молдова, № 24129/11, §§ 73-74, 30 жовтня 2018 р.) [5].

Таким чином, можемо резюмувати доцільність розширення переліку злочинів, що згадуються у ч. 5 ст. 49 КК, стосовно яких положення про строки давності не мають бути застосовними, з огляду на правові висновки ЄСПЛ, розглянуті вище.

На продовження наведеного вище п. 62 Консультативного висновку доцільно наголосити на особливій важливості правильної правової кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення, що має бути відображена у клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності (п. 4 ч. 1 ст. 287 КПК). Саме від цього зрештою залежатиме який диференційований строк давності має бути застосований у відповідному випадку, а отже і те, чи наявна підстава для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК. На підтвердження цього можна навести постанову ВС від 01.06.2021 у справі № 373/3768/13-к, у якій було зазначено, що у разі, коли дії особи було перекваліфіковано судом першої інстанції з тяжкого злочину на злочин невеликої тяжкості, строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення якого на момент судового розгляду вже закінчився, то суд повинен звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності (за наявності його згоди) або звільнити від призначеного покарання у зв'язку із закінченням строків давності (за її відсутності) [6]. Цей умовивід є яскравою ілюстрацією того, чому правильна кваліфікація суспільно-небезпечного діяння відіграє визначальну роль у застосуванні правил про строки давності.

Щодо матеріалів кримінального провадження, якими може бути підтверджено правову кваліфікацію розглядуваного діяння, насамперед до них може бути віднесено заяву про вчинене кримінального правопорушення та витяг з ЄРДР, оскільки саме в цих документах викладено узагальнено фактичні обставини справи (фабулу). Крім того, для встановлення правильної правової кваліфікації значення можуть мати показання підозрюваного, потерпілого тощо, висновок експерта (наприклад, коли необхідним є призначення та проведення судово-медичної експертизи для встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, які впливають на правову кваліфікацію), висновок експерта або певні фінансові документи (якщо розмір шкоди має значення для кваліфікації кримінального правопорушення). Очевидно, що наведений перелік не є вичерпним, оскільки правова кваліфікація в певних випадках може вимагати і інших доказів (наприклад, посадової інструкції, наказу про призначення на посаду тощо).

Надалі, стосовно умов застосування цієї підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, можемо запропонувати виокремити матеріальну та процесуальну умови такого звільнення. Так, коли йдеться про процесуальну умову, маємо на увазі отримання від підозрюваного згоди на звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строку давності, що передбачено у процесуальному законодавстві, а саме у ч. 2 ст. 286 та в абз. 11 ч. 1 ст. 287 КПК. У світлі цього слід звернути увагу на висновок, сформульований у постанові ККС ВС від 26 березня 2020 р. (справа № 730/67/16-к) звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності не пов'язується із визнанням особою своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення. З огляду на це колегія суддів резюмувала, що невизнання підозрюваним, обвинуваченим вини у вчиненні кримінального правопорушення за наявності їхньої згоди на звільнення від кримінальної відповідальності у передбачених законом випадках за умови роз'яснення їм судом суті підозри чи обвинувачення, підстав звільнення від кримінальної відповідальності та права заперечувати проти закриття кримінального провадження не є правовою підставою для відмови в задоволенні клопотання сторони кримінального провадження про таке звільнення [7]. А тому не слід ототожнювати надання підозрюваним згоди на звільнення від кримінальної відповідальності із визнанням ним своєї винуватості.

Водночас, переходячи до матеріальної умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі спливом строків давності, можемо вказати на положення ч. 2 -3 ст. 49 КК. Згідно з ними вказується на випадки зупинення та переривання перебігу строків давності відповідно. Отже, в такому разі матеріальною умовою буде відсутність фактів ухилення від досудового розслідування або суду, а також факту вчинення нового злочину¹, що регламентовані згаданими вище приписами ст. 49 КК. Якщо ж ці обставини все ж настають, це не означатиме взагалі неможливість застосування інституту давності, а лише спричинятиме зміну порядку та / або моменту їх обчислення.

У контексті питання про те, що може розумітися під поняттям ухилення, можемо звернути увагу на низку постанов ВС та ВСУ. Наприклад, згідно з постановою ВСУ від 19 березня 2015 року (справа № 5-1кз15), під ухиленням від слідства або суду розуміються «будь-які умисні дії, вчинені певною особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за скоєний злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника» [8].

Водночас, уже ВС у деяких постановах також звернувся до аналізу змісту ухилення у контексті застосування ст. 49 КК. Зокрема, у постанові ККС ВС від 19 червня 2018 року (справа № 659/234/16-к) колегія суддів наголосила на тому, для застосування ч. 2 ст. 49 КК відіграє роль не просто фактичне ухилення від слідства або суду, а юридично значуще, на яке впливає, крім усього іншого, кримінально-процесуальний статус особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. ВС підкреслив, що це «має бути особа, яка в установленому порядку визнана підозрюваним або обвинуваченим та яка зобов'язана з'являтися до правозастосовних органів за викликом, перебувати в межах їх досяжності». На думку суддів, саме така особа усвідомлює, що в неї вже виник юридичний обов'язок постати перед слідством або судом, однак вона ухиляється від виконання такого обов'язку [9].

У реаліях сьогодення ще низка обставин не може розглядатися як ухилення особи від слідства або суду. Так, у своїй постанові від 16 травня 2023 р. (справа № 554/10716/19) ККС ВС звернув увагу на ситуацію, коли обвинувачений до оголошення воєнного стану в Україні постійно був присутнім під час апеляційного розгляду справи щодо нього, однак слухання не відбувалися у зв'язку з поважними причинами. Водночас надалі, після оголошення воєнного стану, особа не він з'явилася до суду на виклик з об'єктивної причини обвинувачений захищав державу від збройної агресії російської федерації, а отже його повідомлення про судовий розгляд не відбулося. З огляду на це

¹ за винятком нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років

ВС констатував відсутність такої умисної поведінки особи, що була б спрямована на ухилення від суду. А отже немає підстав і для зупинення строків давності, визначених у ч. 1 ст. 49 КК [10].

Цікавість викликає також постанова ВП ВС від 17 червня 2020 р. (справа № 598/1781/17), відповідно до змісту якої не слід ототожнювати окремі прояви зловживань з боку сторони, як-от часта подача клопотань про відкладення судових засідань із ухиленням особи від слідства і суду. ВП ВС підкреслила, що відкладення судових засідань за клопотаннями сторін або ж з інших причин не є ухиленням від слідства і суду та не може бути підставою для зупинення перебігу давності відповідно до ст. 49 КК [11]. У світлі цього можна також навести постанову ККС ВС від 24 липня 2019 р. (справа № 725/2356/16-к), у якій також вказано на неприпустимість прирівнювання ухилення від слідства або суду виключно із винесенням стороною обвинувачення постанов про зупинення досудового слідства. Колегія суддів наголосила на необхідності безпосередньої оцінки умисних дій особи, спрямованих на ухилення від слідства [12].

Щодо переліку таких дій зауважує у своїй роботі М.М. Крутевич, підкреслюючи, що виконання дій з метою переховування від слідства або суду місця свого перебування може полягати, наприклад, у неяви без поважних причин до слідчого або в суд, вчинення втечі після затримання, порушення умов запобіжного заходу, зміну місця перебування або документів, що посвідчують особу, перехід на нелегальне становище тощо [13, с. 180-181]. На наш погляд, фактичні дані, що свідчать про факт ухилення підозрюваного або обвинуваченого від слідства, мають бути відображені у таких документах: рапорти, повістки про виклик, ухвали про здійснення приводу та рапорти щодо неможливості їх виконання, постанови про оголошення особи в розшук, відповіді на запити від Інтерполу, а також Державної прикордонної служби. Крім того, у певних випадках факт ухилення може підтверджуватися додатково показаннями свідків (наприклад, сусідів або родичів чи членів сім'ї).

Водночас, слід взяти до уваги те, що зупинення досудового розслідування у зв'язку з розшуком підозрюваного саме по собі ще не може свідчити про ухилення останнього від слідства, оскільки як вказав ВС, для застосування положень ч. 2 ст. 49 КК у такому разі обов'язково має бути підтверджено факт ухилення підозрюваного від слідства [14];

Перевірка та встановлення факту невчинення особою нового злочину повинна бути здійснена у спосіб через формування та надання витягу з інформаційно-аналітичної системи «Облік відомостей про притягнення особи до кримінальної відповідальності та наявності судимості» [15].

Насамкінець, розглядаючи питання про матеріальну та фактичну підставу для звільнення від кримінальної відповідальності, можемо вказати на те, що у випадку із ст. 49 КК ключове значення мають не дії підозрюваного обвинувачення, а подія об'єктивна за своєю природою. Тобто йдеться саме про закінчення, передусім, диференційованого строку давності, встановленого у ч. 1 ст. 49 КПК. Контекстно можна відмітити, що, як вказав ВС у постанові колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 06 березня 2023 року (справа № 161/18237/18), під строком давності розуміється «передбачений ст. 49 КК України певний проміжок часу з дня вчинення кримінального правопорушення, що визначено в обвинувальному акті та встановлено судом, і до дня набрання вироком законної сили, закінчення якого є підставою для звільнення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, від кримінальної відповідальності» [16].

Проведення необхідних обрахунків має бути зазначено прокурором у клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності, що відповідатиме п. 7 ч. 1 ст. 287 КПК. Водночас, мають бути враховані правила обчислення строків давності, розроблені в науці кримінального права [17, с. 162] та викладені в деяких узагальненнях судової практики [18], які стосуються, зокрема, особливостей щодо кримінальних правопорушень із матеріальним і формальним складом, триваючих і продовжуваних кримінальних правопорушень, незакінчених кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті тощо. При цьому, визначальне значення для обчислення строку давності має початковий момент, яким є день вчинення кримінального правопорушення, який може бути встановлений як із показань осіб, так і шляхом пред'явлення певних документів. У окремих випадках може вимагатися надання висновку експерта (наприклад, у разі встановлення часу смерті особи шляхом проведення судово-медичної експертизи).

Як приклад може бути наведено постанову ВС від 20 квітня 2021 р. (справа № 184/1631/18), відповідно до змісту якої для встановлення початкового моменту впливу строку давності щодо продовжуваного злочину суди врахували момент подання останнього податкового звіту [19].

Висновки. Зважаючи на викладені вище положення можна окреслити такий перелік обставин, що можуть бути включені до спеціального предмету доказування у разі вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності:

(1) наявність обізнаної добровільної згоди підозрюваного або обвинуваченого на закриття кримінального провадження з відповідної nereабілітуючої підстави. При цьому доцільно наголосити на

тому, що така згода не може бути прирівнена до визнання відповідною особою своєї вини, оскільки як неодноразово наголошував ВС, остання не є умовою для звільнення від кримінальної відповідальності за вказаною підставою;

(2) факт впливу передбаченого у ст. 49 КК строку давності, що диференціюється залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та виду і розміру покарання, що може бути призначено;

(3) дотримання умови щодо невчинення протягом вказаних строків особою нового злочину, за винятком нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років;

(4) не ухилення особи від досудового розслідування та суду (або у разі ухилення – обчислення строку давності з урахуванням зупинення загального строку на період, коли особа ухилялася);

(5) не належність розглядуваного кримінального правопорушення до переліку злочинів, встановлених у ч. 5 ст. 49 КК, щодо яких закріплена законодавча заборона на звільнення за вказаною підставою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р. (ратифікована Україною 17 липня 1997 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99.5_004
2. Judgment in case «Association «21 december1989» and others v. Romania» from 24.05.2011 (application no.18817/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-104864>.
3. Judgment in case «Mocanu and Others v. Romania» from 17.09.2014 (applications no. 10865/09, 45886/07 and 32431/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146540>.
4. Judgment in case «M.S. v. Italy» from 07.07.2022 (appl. no. № 32715/19). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-218130>.
5. Advisory opinion on the applicability of statutes of limitation to prosecution, conviction and punishment in respect of an offence constituting, in substance, an act of torture (Protokol 16 from 26.04.2022, request no. P16-2021-001). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=003-7317048-10811277>.
6. Постанова ВС від 1 червня 2021 р. (справа № 373/3768/13-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97517621>.
7. Постанова ККС ВС від 26 березня 2020 р. (справа № 730/67/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88495210>.
8. Постанова ВСУ від 19 березня 2015 року (справа № 5-1кц15). URL: <https://ol.zt.court.gov.ua/sud0618/pres-centr/13/184398>.
9. Постанова ККС ВС від 19 червня 2018 р. (справа № 659/234/16-к). URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_19_06_2018_roku_u_spravi_659_2364_16_k_1.
10. Постанова ККС ВС від 16 травня 2023 р. (справа № 554/10716/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036655>.
11. Постанова ВП ВС від 17 червня 2020 р. (справа № 598/1781/17). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/89977787>.
12. Постанова ККС ВС від 24 липня 2019 р. (справа № 725/2356/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83301655>.
13. Крутевич М.М. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2016, № 1(6). С. 175–184.
14. Постанова ККС ВС від 29 липня 2021 року (справа № 552/5595/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728753>.
15. Деякі питання ведення обліку відомостей про притягнення особи до кримінальної відповідальності та наявності судимості: Наказ МВС України від 30.03.2022 № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0425-22#Text>.
16. Постанова ККС ВС від 06 березня 2023 року (справа № 161/18237/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109479894>.
17. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Аттика, 2004. 296 с.
18. Аналіз Верховного Суду України судової практики застосування норм закону про звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку із закінченням строків давності. URL: <https://advokatrada.cn.ua/>.
19. Постанова ВС від 20 квітня 2021 р. (справа № 184/1631/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96465146>.